

b. Indskud: Holberg, »Jeppe« og Bidermann

Holberg nævner selv at han, med hensyn til plottet, er blevet inspireret af Bidermann's »*Utopia*«, se følgende uddrag fra »*Just Justesens Betenkning over Comoedier*«:

»Den fjerde kaldes Jeppe paa Bierget eller Den forvandlede Bonde, en af Bidermanni gamle Historier, som Autor har udført i en Comoedie. Dette er den eeneste Materie, som ikke er opspunden udi Autors egen Hierne, hvorfor han ingen Berømmelse forlanger deraf, hvor vel de artige Kløgter, som legges udi Bondens Mund, og bevæge alle slags Tilskuere til idelig Latter, ere hans egne. Den blev spillet første gang meget ilde, formedelst en Forvirring som samme Aften reisede sig blant Acteurerne, men anden gang alle Folk til Fornøjelse, sær formedelst Personen Monsieur Gram, der agerer saa naturlig en Siellands Bonde.«

Knud Lyne Rahbek har fundet Bidermann's bog og refereret den på dansk; hans referat er optrykt flere gange, på det senere af Jens Kr. Andersen i: »*Ludvig Holberg: Seks komedier*«.

Gunnar Sivertsen. Foto: BA

Gunnar Sivertsen har forsket i Bidermann-relationen og oplyste herom på et møde i Holberg-Samfundet på Schæffergården 27.6.2006. Gunnar Sivertsen har en bog undervejs hvor Holberg-Bidermann-forholdet diskuteres:

- Jakob Bidermann var en tysk jesuitisk præst, der blev født 1578 og som døde 1639. Hans værker var meget udbredte – fx i afskrift - bl.a. fordi andre jesuitere anvendte dem i opdragende øjemed.
- »*Utopia*« er en fiktiv rejseskildring på latin, som Holberg har plukket i med henblik på »*Jeppe*«; ikke ét sammenhængende sted, men flere forskellige steder.
- Rahbek's referat er skrevet »baglæns«, ikke som et almindeligt »forlæns« referat af »*Utopia*«, men som et sammenredigeret referat af de steder som Rahbek fandt »*Jeppe*«-relevante; ét eller flere sådanne steder har han oversat eller oversprunget.
- Senere Holberg-forfattere har – øjensynlig – ikke selv læst Bidermann's tekst, i det mindste ikke særlig grundigt, selv om den fandtes i Det Kongelige Bibliotek.
- Nogle forskere, således Hans Brix og Kåre Foss, har søgt at finde en anden kilde end Bidermann selv, som Holberg kan have benyttet trods sin egen »tilståelse«. Slavisten Ad. Stender-Petersen mente man skulle lede i miljøet omkring det jesuitiske teater i Krakow. Gunnar Sivertsen har i 2000 fundet en polsk 1600-talsforfatter (Piotr Baryka [muligvis et pseudonym]), der så vidt vides var jesuitisk præst i Krakow, og som har skrevet en tekst med et plot der ligner »*Jeppe*«'s. Det kan sandsynliggøres at denne polske tekst er inspireret af Bidermann, men det er ikke meget sandsynligt at Holberg har kendt netop denne polske tekst.
- F.J. Billeskov Jansen har skrevet: »*Det var maaske ikke helt tilfældigt, at Holberg dramatiserede en Historie fra den tyske Jesuit Jacob Bidermanns latinske Rammefortælling »Utopia«. Denne stofrige Anekdotесamling var, siden den udkom i 1640, udnyttet af andre Dramatikere. Bogens robuste Komik er ikke uden historisk Tiltrækning; den er aldrig oversat til Dansk, men kunde godt fortjene det*« (»*Jeppe paa Bierget og tre andre Komedier*«, Hans Reitzel, København, 2. oplag 1968).
- Betegnelsen »Anekdotесamling« er, mener Gunnar Sivertsen, problematisk eller forkert. Han minder om hvordan Holberg har omtalt Bidermann's bog i indledningerne til henholdsvis »*Moralske Tanker*« (udgivet 1744) og »*Moralske Fabler*« (udgivet 1751):

»*Moralske Tanker*«: Udi disse Tider haver man fundet en synderlig Behag udi det *Morale*, som fremsettes udi opdigtede Rejse-Beskrivelser, udi Breve, og de Skrifter som føre Navn af *Spectateurs*. **Hvad opdigtede Rejse-Beskrivelser** angaaer, da holdes det for en beqvem Maade at *moralisere* paa, og seer man, at mange saadant have gjort med *Succes*. Men derved som med andet er skeed Misbrug; thi der ere fundne de, som under saadanne Beskrivelser af opdigtede Lande have anført adskillige anstødelige Ting, saavel mod *Religion* som mod *Morale*, og henføres fornemmeligen til den *Classe* den saa kalden Historie af de *Severamber*. Eendeel af disse **Rejse-Beskrivelser** ere af samme Art som *Luciani*, hvilken indeholder intet uden Skiemt. Af disse ere meest anseelige, ***Bidermanni Utopia*** og andre af samme Natur. De *fingerede* Rejse-Beskrivelser, som udi vor Tiid gjøres af den bekjendte Engelske *Doctor Swift* er en Sammenblanding af Skiemt og Lærdom, dog saaledes at det første derudi *prædominerer*. Udi *Klims* Underjordiske Rejse ere ogsaa begge Deele, men besynderlig det sidste: thi der indeholdes saa mange *Characterer*, at man deraf kand forsynes med *Materialier* til et heelt *Moralsk Systema*. Nogle have taget sig for at *censurere* samme Skrift, foregivende derudi at finde en Slags *Naturalismum*: men Beskyldningen er saa elendig, at man ikke har holdet fornødent at svare derpaa. Der viises udi Skriftet, hvor meget et Folk alleene af Naturens Lys og de skabte Tings Betragtning kand forfremmes udi *Moralitet* og GUds Kundskab. Saadant er noget som alle *Theologi* tilstaae, og viise, at den sande *revelerede Religion* er grundet paa den naturlige. *Autor* har derforuden taget den *Præcaution* at viise *Revelationens* Nødvendighed, for at igiendrive dem, som i vor Tiid have negtet dens Fornødenhed. Slige *Censurer* rejse sig derfor enten af Ondskab at skade sin Næste, eller af Vankundighed, og vil jeg heller henføre dem til det sidste, saasom ingen er dristigere i at *criticere* end en halvlærd, og den, som man siger, haver ikkun læset een Bog. [Fede udhævninger, BA]

»*Moralske Fabler*«: Jeg haver udi Forberedelsen til mine moralske Tanker til-kiendegivet de adskillige Maader, som Skribentere have betient sig at *moralisere* paa, og viset, at ingen Maade er uskyldigere og tilligemed kraftigere end den, som skeer ved Fabler. Deraf have mine Skrifers Velyndere taget Anledning at opmuntre mig til saadant Arbeyde, hvilket jeg dog længe haver taget udi Betænkning, eftersom jeg haver holdet mig ubeqvem til et Verk, som gandske faa Skribentere have dristet sig til; Thi af de gamle Romere og Græker have vi intet uden *Æsopi Fabler*, som Phædrus haver oversat paa Latinske Vers. Og de Fabler, som udi nyere Tider ere skrevne paa Moderne Sprog, ere fast ikke uden de samme, som igien ere opkaagte, **med mindre man vil regne moralske Romaner**, item visse Materier, hvilke ere **udførte udi Fabler**, som *Utopia Mori*, *Campanellæ Civitas solis*, *Verulamii novus Atlas*, ***Bidermanni Utopia***, *Reinicke Foss* og andre deslige, **som jeg dog ikke henfører til denne Classe**. Thi i saa Maade kunde jeg siges allerede at have opfyldt *Publici* Begjæring ved *Klims* Underjordiske Rejse. Naar jeg derfor siger, at vi have fast intet uden *Æsopi Fabler*, som af andre siden ere opkaagede, meener jeg allene saadanne, som ere skrevne efter *Æsopi Plan*, og befatte korte Samtaler imellem Dyr, Fugle, Træer og Hyrder, med Forklaringer over hver Fabel. Af saadanne have vi fast ingen, i det ringeste er mig ikke nogen bekjendt, uden *Gellers*, som ere udførte udi nette og ziirlige Tydske Vers, udi hvilken Henseende de høyligen berømmes; thi, skjønt Materierne udi sig selv ere ikke af nogen Vigtighed, saa kand jeg dog sige, at jeg haver læset faa Tydske Bøger af det slags med større Behag. Samme *Gellers* Fabler ere mestendeels Originaler: *Fontaine* derimod og *Autor* til tvende *Comcedier*, som føre Navn af *Æsopo*, have all ene udi nette Vers udført *Æsopi Fabler*: Og, saasom *Stiilen* derudi, sær i *Fontaines*, er naive og ziirlig, ere samme *Autores* endnu udi stor Priis, sær hos dem, der væmmes ved at læse saa vel *Skue-Spill* som *Fabler*, naar de ikke ere rimede, og som see meer paa *Stiilen* end paa *Materien*. Jeg derimod følger herudi ikke *Strømmen*; og er det derfor, at jeg haver forfattet disse mine Fabler paa løs *Stiil*, holdende for, at, naar et Skrift i sig selv er sindriigt, det derfor intet bør tabe af sin Priis. Mange Ting bestaae udi puur *Indbildning*, og grunde sig allene paa en *Smag*, som er kommen i *Moden*. Hvis nogle anseelige Skribentere vilde foretage sig at skrive end *Tragoedier* udi nett og fyndig løs

Stiil, helst udi Frankerig, hvorfra Moden saa vel udi Smag som udi Klæde-Dragt flyder til andre Europæiske Nationer, saa tvivler jeg aldeles ikke paa, at de jo vilde læses og ageres med ligesaa stor om ikke større Behag end prosodiske og rimede Sørge-Spill. [Fede udhævninger, BA]

- Latineren Aage Kragelund har læst Bidermann og har – at dømme efter en håndskreven note - fundet Rahbek's m.fl.s behandling og beskrivelse af Bidermann's »Utopia« mindre dækkende, men har dog ikke publiceret sin overvejelse.
- Det Kongelige Bibliotek har i dag to eksemplarer af »Utopia« om hvilke det er påstået at de hver især har været Holberg's eksemplar. Det ene eksemplar er fra Köln og trykt i 1649, det andet fra Dillingen og trykt i 1691.
- Holberg har muligvis ejet et eksemplar af »Utopia« ifølge oplysning fra Det Kongelige Bibliotek, men det kan ikke siges med sikkerhed. Man har forsøgt at opstille en oversigt hvad der har været i Holberg's bibliotek. Biblioteket brændte desværre i 1813, se: <http://www.kb.dk/kultur/expo/porten/kult96/lhs-boeg.htm>). Netop med hensyn til Bidermann's bog må oversigten tages med forbehold. Hvornår Holberg – i givet fald - har anskaffet sit eksemplar vides ikke. Har han ikke ejet et eksemplar da han skrev »Jeppe«, kan han eventuelt have lånt sig frem.

Henvisninger:

- Margrit Schuster (Hrsg.): »Jakob Bidermanns »Utopia«. Edition mit Übersetzung und Monographie«. Peter Lang, Bern 1984, ISBN 3-261-03441-6 (Diss. Zürich 1977). I Schuster's udgave benyttes udtrykket *roman* på titelbladet for den tyske oversættelse.
- Gunnar Sivertsen: »An Unknown Farce or an Unread Novel? The Enigmatic Source of Piotr Baryka's 'Z chłopa król' and of Ludvig Holberg's 'Jeppe paa Bierget'«, »Edda«, 2000, s. 99-109.
- <http://www.pohlw.de/literatur/sadl/barock/biderman.htm>

Bemærkninger [BA]:

- Holberg-Ordbogen omtaler under opslaget: *Bidermannus »Utopia«* som en anekdotesamling. Eftersom Bidermann nævnes i relation til Paars, Komedierne (Just Justesen), »Moraliske Tanker« og 5 fabler, formoder jeg at redaktørerne har haft kendskab til kilden og bevidst opretholdt betegnelsen *anekdotesamling*. Jeg ved det ikke, men jeg gætter på at i hvert fald Christopher Maaløe, der var medarbejder på ordbogen og som var stiv i latin, har læst »Utopia« fra ende til anden.
- Tysk Wikipedia's Bidermann-artikel: http://de.wikipedia.org/wiki/Jakob_Bidermann
- Ad Margrit Schuster's udgave. Forlaget Peter Lang skriver i relation til udgaven: »Der einzige Roman Jakob Bidermanns (1578-1639), des bedeutendsten Jesuitendramatikers im deutschen Barockzeitalter, erlebte, obwohl erst nach seinem Tode gedruckt (1640), die stattliche Zahl von neun Auflagen (bis 1762). Der primär zur rhetorischen Schulung bestimmte Novellenzyklus vereinigt ein riesiges Sammelsurium von Fabeln, Anekdoten, Schwänken und Abenteuererzählungen, die als exempla menschlicher Laster fungieren. Die Hauptstadt Utopia erweist sich dabei nicht als erträumter Idealstaat, sondern als satirisch beschriebenes, negativ gewertetes Schlaraffia. Das dem Nachdruck der Erstausgabe beigedruckte Plagiat, die unter dem Titel Bacchusia oder Fassnacht-Land (...) erschienene deutsche Übersetzung von Christoph Andreas Hörl von Wattersdorf, zeugt ebenso wie die polnische Übersetzung (Lublin 1756) für die breite Wirkung des satirisch-didaktischen Romans. Mit ihrer

möglichst genauen, adäquaten deutschen Übersetzung will die Herausgeberin u.a. den Vergleich zwischen Vorlage und Plagiat erleichtern helfen. Dem Romanwerk ist eine Monographie vorangestellt, welche auf die Entstehungsgeschichte von Original und Plagiat eingeht und in ausführlicher Analyse sowohl Form wie Aussage des Romans zu erhellen sucht.«

- Henvisninger til Piotr Baryka's komediesamling:
 - http://buwcd.buw.uw.edu.pl/sklep/htm_eng/xix11_eng.htm
 - <http://staropolska.gimnazjum.com.pl/old/barok.html>
 - <http://www2.ku.edu/~polish/courses/Plshdrama.pdf>